

Доктрина державної політики щодо розвитку медичної науки в Україні

Концепція розвитку медичної науки в Україні

Проект Доктрини щодо розвитку медичної науки в Україні взято за основу і виставлено на обговорення, згідно з постановою засідання президії НАМН від 25.06.2015 р. Внесення пропозицій приймається впродовж двох місяців до вересня 2015 р. до президії НАМН

Розділ 1. Загальні положення

Загальновідомо, що розвиток медичної науки є визначальним фактором прогресу в соціальній сфері, перш за все в галузі охорони здоров'я населення, збереження здоров'я та забезпечення безпеки для здоров'я, покращення умов середовища життєдіяльності людини, профілактики, лікування, реабілітації та відновлення її здоров'я і працездатності, а також організації та удосконалення системи охорони здоров'я та медичної допомоги.

Пріоритетом медичної науки є не тільки пізнання фундаментальних механізмів життєдіяльності, а й задоволення потреб медичної практики.

Медична наука використовує досягнення сучасної біології, хімії, фізики, математики, філософії та інших наук для пізнання людини, її нормального та патологічного стану, пошуку та обґрунтуванню найкращих підходів до збереження і відновлення здоров'я. Отже, медична практика не може існувати без сучасного наукового забезпечення, водночас медична наука не може розвиватися без постійної взаємодії з медичною практикою.

Клініки медичних наукових установ разом з науковими лабораторіями є основною базою для проведення наукових досліджень, джерелом нових знань та основним об'єктивним критерієм правильності наукових підходів у профілактиці, лікуванні та реабілітації. Не може бути обмежень щодо заняття медичною наукою, якщо така діяльність відповідає сучасним науковим критеріям та біоетичним вимогам. Найефективніше медична наука може розвиватися у відповідних наукових колективах. Без наукових колективів, без науковців та відповідних робочих місць, обладнаних сучасними приладами, неможливо зберігати наукові напрями та забезпечити їхній розвиток. Тільки це може сприяти збереженню та створенню нових наукових шкіл.

Існуюча мережа медико-біологічних наукових установ Національної академії наук України, Національної академії медичних наук України, Міністерства охорони здоров'я України, а також комунальних наукових медичних закладів, в основному, представляють більшість існуючих у світі наукових медичних напрямів.

Досвід інших країн, зокрема США, в організації державного сегмента медичної науки свідчить, що прийнятною формою може бути система

національних інститутів здоров'я. Функції її мало чим відрізняються від функцій, які притаманні Національній академії медичних наук України.

Функціонування мережі наукових медичних установ Національної академії медичних наук України є прикладом комплексної організації не тільки фундаментальних та прикладних досліджень, а й надання вузькоспеціалізованої, високотехнологічної медичної допомоги на найвищому загальнонаціональному рівні. Академія приймає активну участь в підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації – докторів та кандидатів наук. Скоординована президією НАМН України взаємодія цих закладів дає змогу в межах існуючої мережі вирішувати усі завдання четвертинного рівня медичної допомоги в комплексі й досягати найкращих результатів спільної роботи неконкуруючих між собою вузькоспеціалізованих наукових установ.

Розділ 2. Загальні дані про Національну академію медичних наук України, її структуру та основні статутні завдання

Національна академія медичних наук України (далі – НАМН) була створена в листопаді 1992 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». У ст. 20 Закону було передбачено: «Вищою науковою медичною установою України із статусом самоврядної організації і незалежною в проведенні досліджень і розробці напрямів наукового пошуку є Академія медичних наук України». На виконання цього Закону було започатковано створення академії.

Президією академії було сформульовано й затверджено три основні напрями, які є важливими для теоретичної і практичної медицини та за якими ведуться науково-дослідні роботи в інститутах академії:

1. Вивчення фундаментальних механізмів життєдіяльності організму та розвитку патології.

2. Розробка та імплементація принципово нових методів діагностики, лікування та профілактики найпоширеніших хвороб людини, шляхів зміцнення здоров'я та подовження тривалості життя.

3. Розкриття механізмів та профілактики несприятливої дії на організм чинників навколишнього середовища (у тому числі радіаційного) та умов праці.

Наукові ради при президії академії

При президії академії створюються наукові ради. Кількість наукових рад та їх найменування визначаються загальними зборами академії.

Завданням наукових рад є творче обговорення, контроль планування і виконання науково-дослідних робіт інститутами академії; участь разом із вченою медичною радою МОЗ у здійсненні керівництва проблемними комісіями МОЗ та академії.

При президії НАМН працюють дві наукові ради:

1. Наукова рада з теоретичної та профілактичної медицини.

2. Наукова рада з клінічної медицини.

До складу наукових рад входять дійсні члени та члени-кореспонденти академії, інші провідні вчені, які працюють у наукових установах.

Голови наукових рад призначаються президією академії.

До складу наукової ради з теоретичної та профілактичної медицини входять 20 академіків, 32 члени-кореспонденти НАМН та шість докторів медичних наук (директори наукових установ НАМН з дорадчим голосом).

До складу наукової ради з клінічної медицини входять 22 академіки, 46 членів-кореспондентів і 10 докторів медичних наук (директори наукових установ НАМН з дорадчим голосом).

Наукові ради обговорюють перспективи розвитку фундаментальних і прикладних наукових досліджень в академії.

Наукові установи академії медичних наук України

Основною ланкою структури академії є наукова установа, найважливіша мета діяльності якої полягає в проведенні фундаментальних і прикладних наукових досліджень. Наукова установа відповідно до діючого законодавства України є цілісним майновим комплексом.

Наукові установи діють на підставі власного статуту, розробленого відповідно до типового статуту наукової установи академії.

Наукові установи академії є юридичними особами.

Основною проблемою в діяльності інститутів НАМН України, як і всієї мережі наукових медичних установ держави, є значна невідповідність (80–90 %) між завданнями щодо запланованої кількості та якості наукових досліджень та існуючими обсягами бюджетного фінансування, а також незмінний з радянських часів принцип фінансування та управління майном, медичною, науковою та господарською діяльністю, який повністю суперечить сучасним ринковим економічним відносинам.

Серед основних завдань академії насамперед необхідно виділити розвиток фундаментальних досліджень. Без поступу в галузі фундаментальних розробок неможливе розв'язання багатьох прикладних проблем.

Значна увага приділяється також прикладним дослідженням. Щорічно науковцями інститутів НАМН розробляються, удосконалюються і впроваджуються в практику охорони здоров'я десятки нових методів діагностики, лікування й профілактики багатьох захворювань, нові лікарські препарати, харчові добавки, нові продукти харчування для дітей та дорослих.

Кадри – загальна кількість працюючих в установах НАМН України станом на 1.06.2015 р. становить 17 249 осіб, у тому числі 3653 наукових працівників. Серед них докторів наук – 649 і 1724 – кандидатів наук.

Середній вік наукових працівників становить: докторів наук – 55,8 років, кандидатів наук – 47,2 років.

Персональний склад: станом на 1.06.2015 р. до складу НАМН України входять 42 академіка (дійсних членів), 78 членів-кореспондентів і 26 іноземних членів.

Розділ 3. Стратегічні напрями розвитку Національної академії медичних наук України

3.1. Реалізація статусу НАМН України як вищої наукової медичної установи України.

Статус НАМН України як вищої наукової медичної установи держави передбачає провідну роль академії в організації та проведенні фундаментальних досліджень, координації прикладних робіт, надання високоспеціалізованої медичної допомоги населенню, участь у реформуванні системи охорони здоров'я.

3.2. Координація наукових досліджень.

Координація наукових досліджень та їх відбір здійснюється на конкурсних засадах науковими радами, які функціонують при президії НАМН України на правах відділень, вченими радами наукових установ, а також проблемними комісіями НАМН і МОЗ України.

Вагомою складовою координаційної діяльності академії є наукові форуми – з'їзди, конференції, симпозіуми, семінари тощо. За останні п'ять років кількість таких заходів, які організують і проводять установи академії, перевищує 500 на рік. У 2014 р. можливості їх проведення істотно зменшилися у зв'язку з відповідною постановою уряду України, яка обмежує проведення цих заходів за рахунок бюджетних коштів. Разом з тим спостерігається тенденція розширення участі в цих заходах фармацевтичних компаній. Виникає реальна загроза використання наукових форумів в інтересах реклами ліків. Основне завдання полягає в тому, щоб систематично проводити спільні наукові сесії з найбільш актуальних питань із профільними установами НАН України.

3.3. Науково-експертна діяльність.

НАМН України як вища медична наукова організація держави приділяє постійну увагу підготовці узагальнюючих оцінок і прогнозів щодо розвитку (реформування) системи охорони здоров'я держави. Готуються відповідні пропозиції та рекомендації до МОЗ України, Кабінету Міністрів, Адміністрації Президента України й профільних комітетів Верховної Ради України.

Експертну діяльність здійснюють також фахівці академії, які включені до складу науково-експертних, консультаційних рад, комісій, а також виконуючі обов'язки головних спеціалістів МОЗ України.

НАМН України бере активну участь у формуванні державної наукової та науково-медичної політики, зокрема у підготовці законодавчих актів щодо пріоритетних напрямів медичної науки та охорони здоров'я, інноваційної

діяльності, щодо визначення пріоритетних напрямів діяльності в окремих галузях медицини.

Розділ 4. Основні завдання НАМН України в наступному періоді

Усебічний розвиток фундаментальних наукових досліджень з медико-біологічних проблем.

Активна участь у науково-медичному супроводженні обороноздатності держави, широке впровадження наукових розробок у військову медицину.

Розширення програмно-цільового та конкурсного фінансування наукових досліджень, істотне збільшення позабюджетних надходжень установ для поліпшення фінансового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення науково-дослідних робіт.

Цілеспрямоване посилення науково-експертної діяльності, підвищення якості експертних висновків, аналітичних та прогнозуючих матеріалів.

Розв'язання проблем кадрового забезпечення, залучення талановитої наукової молоді та підвищення рівня їх соціального захисту.

Розвиток міжнародних наукових і науково-медичних зв'язків, забезпечення активної участі науковців НАМН України у європейських програмах.

Удосконалення нормативно-правової бази наукової та науково-медичної діяльності в країні.

Розділ 5. Оптимізація мережі наукових установ

НАМН України має певний досвід удосконалення мережі наукових установ та організацій відповідно до нових завдань і умов, що складаються. Так, у 2000 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України до складу академії ввійшло 18 інститутів, переважно східного регіону (м. Харків) та західного (м. Львів). Було проведено значний обсяг науково-організаційної роботи з метою ефективного входження цих установ до складу НАМН України, набуття ними академічного статусу.

Науковими радами, а також президією НАМН України систематично проводиться аналіз роботи наукових установ, перш за все приділяється увага показникам результативності наукової роботи та впровадженню результатів у практику охорони здоров'я. Саме цей аналіз становить основу щодо реорганізації мережі наукових установ та удосконалення їхньої структури. Планується провести об'єднання близьких за профілем інститутів, а також ліквідація (передача до іншої системи управління) установ, тематика досліджень яких не повною мірою відповідає пріоритетним напрямам і сучасним тенденціям розвитку науки.

Розділ 6. Взаємодія з освітянською галуззю

Співпраця НАМН України з вищими медичними навчальними закладами охоплює широке коло питань, серед яких питання проведення спільних наукових досліджень, підготовка кадрів високої кваліфікації, написання

спільними зусиллями монографій, словників, навчальної і довідкової літератури. У складі членів академії працює близько 60 % професорів з вищих медичних навчальних закладів. Їхній обов'язок полягає в налагодженні постійних зв'язків НАМН України з вищими навчальними закладами.

Підготовка молодих кваліфікованих фахівців для потреб академії здійснюється не тільки у вищих медичних навчальних закладах, а і в Київському національному університеті ім. Т. Шевченка, Національному технічному університеті України «КПІ» та ін. Щороку в наукових установах НАМН України навчається понад 350 аспірантів і докторантів. Випускники вищих навчальних закладів залучаються до наукової та клінічної роботи в установах академії, а також проходять післядипломну підготовку в клінічній ординатурі. На часі є створення при НАМН України академічного університету з підготовки молодих фахівців з новітніх напрямів медико-біологічних наук, з яких вищі медичні навчальні заклади не мають достатнього кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

У найближчому майбутньому важливо запровадити фінансову й матеріально-технічну підтримку науково-дослідних проектів, які виконуються спільно академічними науковими установами та вищими навчальними закладами.

Розділ 7. Науково-видавнича діяльність

Протягом останніх чотирьох років інститутами Національної академії медичних наук України видано понад 460 назв наукових книг, з них майже 210 монографій та близько 50 підручників.

За ініціативи президії НАМН України в межах напряму «Енциклопедичні видання» здійснюється проект «Видатні постаті медичної науки України».

Нині інститути НАМН України є засновниками або співзасновниками 42 наукових журналів, деякі з них перевидаються англійською мовою закордонними видавничими компаніями, істотно збільшилася кількість електронних версій наукових видань.

Стратегічним завданням є якнайширше представлення результатів наукових досліджень інститутів НАМН України в сучасній доступній світовій науковій спільноті формі.

Розділ 8. Матеріально-технічне та інформаційне забезпечення

Основним недоліком матеріально-технічної бази наукових установ НАМН України є її застарілість – понад 75 % наукового обладнання й приладів експлуатується вже понад 20 років. У 2013 р. НАМН України отримала цільові капітальні видатки на придбання унікального імпортного обладнання. Водночас не було передбачено коштів для його встановлення. Незважаючи на те що президія НАМН України здійснила ряд заходів для вирішення цього питання, академія й донині звинувачується в порушенні існуючих правил.

Застарілість матеріально-технічної бази не дає можливості повною мірою реалізувати програму зі створення центрів колективного користування науковими приладами та обладнанням.

У галузі інформаційного забезпечення наукової діяльності та інтенсифікації наукового спілкування за останні п'ять років є певні позитивні зрушення: практично всіма науковими установами підтримуються власні веб-сайти, інститути НАМН України приймають активну участь у роботі наукової електронної бібліотеки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, розроблюються і впроваджуються окремі засоби для автоматизації діяльності основних ланок науково-організаційних підрозділів. У найближчому майбутньому згідно зі світовою практикою слід створити відповідні інфраструктури, які здатні забезпечити як швидке переміщення первинних та оброблених даних, так й інтенсивне наукове спілкування, засновані на використанні глобальних мереж і вебтехнологій.

Розділ 9. Фінансове забезпечення наукових досліджень, майновий комплекс

Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначено, що держава забезпечує бюджетне «базове та програмно-цільове» фінансування наукової діяльності в розмірі не менше 1,7 % від ВВП України, проте реальне фінансування державою наукової сфери постійно скорочується і перебуває значно нижче критичного рівня 0,9 % від ВВП. За даними ЮНЕСКО, в Україні загальний рівень фінансування наукової й науково-технічної діяльності на одного дослідника приблизно в шість разів нижчий, ніж у США та Німеччині, у п'ять разів – ніж у Японії, в 1,3 раза – ніж у Росії.

У структурі видатків академії постійно зростає частка видатків загального фонду держбюджету за захищеними статтями. На сьогодні найбільшу частку видатків по науці (близько 99 %) становлять заробітна плата працівників з нарахуваннями на неї, оплата вартості комунальних послуг та енергоносіїв. Обсяг видатків загального фонду державного бюджету на закупівлю нового обладнання й приладів становить менше 1 %.

Оптимальною формулою організації медичних наукових господарюючих суб'єктів, які використовують державні чи комунальні основні засоби та інше майно, є самоврядні, неприбуткові (некомерційні) організації (громадські об'єднання), які здійснюють свою наукову, медичну, господарську, фінансову та соціальну діяльність, розпоряджаються майном та доходами виключно у відповідності до прийнятих і погоджених урядом статутів. Для здійснення такої діяльності на основі госпрозрахунку та 100 % самоокупності державне чи комунальне майно у вигляді цілісних майнових комплексів передається таким організаціям у безстрокову оренду за пільговою ставкою орендної плати. Держава чи місцева громада (відповідно) залишаються власниками такого

майна та несуть відповідальність за його поновлення, модернізацію та перспективні інвестиції.

Для тих медичних наукових господарюючих суб'єктів, які з об'єктивних обставин не можуть забезпечити самоокупності своєї діяльності, але їх наявність та робота є стратегічно важливими для держави, повинно бути передбачене та забезпечуватися 100-відсоткове бюджетне фінансування на утримання та виконання ними визначених наукових та медичних функцій. Існування наукових медичних закладів, які не фінансуються на 100 %, неприпустимо.

Станом на 1.06.2015 р. перебуває в користуванні сторонніх організацій на умовах оренди 30 389 кв. м. Площа нерухомого майна, що здається в оренду, становить 5,1 % від загальної площі будівель і споруд. Від передання в оренду майна НАМН України протягом 2014 р. отримано 17 475,2 тис. грн орендної плати, що становить близько 1,3 % від загального фонду державного бюджету НАМН України.

Нерозв'язаною проблемою є оформлення права на постійне користування землею окремих установ НАМН України. Це пов'язано переважно зі зволіканням прийняття відповідних рішень органами місцевого самоврядування.

Розділ 10. Нормативно-правова база діяльності НАМН України

Правовий статус Національної академії медичних наук України визначається законами України «Про науково-технічну діяльність», «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу», іншими законами, актами Кабінету Міністрів України, статутом академії. Зазначеними нормативними актами встановлено, що Національна академія медичних наук України є вищою державною медичною науковою організацією України, яка заснована на державній власності, користується правами самоврядності та кошти на забезпечення діяльності якої виділяються в державному бюджеті України окремим рядком.

Окремою статтею Бюджетного кодексу України НАМН України визначена головним розпорядником бюджетних коштів.

Розділ 11. Міжнародне наукове і науково-медичне співробітництво

Міжнародне наукове й науково-медичне співробітництво НАМН України останніми роками постійно розширюється. Оновлюється договірна база, яка забезпечує двостороннє співробітництво академічних установ із зарубіжними та міжнародними науковими центрами. На сьогодні є чинними 53 угоди з профільними установами. Академія постійно співпрацює з Всесвітньою організацією охорони здоров'я, Європейським регіональним бюро, Програмою ООН з оточуючого середовища (ЮНЕП), ЮНЕСКО, Міжнародною

організацією праці тощо. Провідні вчені НАМН України постійно обираються в керівні органи міжнародних наукових товариств і асоціацій.

МАГАТЕ та профільні установи розвинутих країн високо оцінюють досвід установ НАМН України з проблем радіаційної медицини. Здійснено міжнародні епідеміологічні дослідження з розповсюдження раку щитоподібної залози в дітей, розповсюдження променевої катаракти в ліквідаторів Чорнобильської АЕС, з розповсюдження лейкемії серед постраждалих контингентів. Результати цих досліджень надали підстави для зміни міжнародних нормативів і стандартів. Цей напрям набув особливого значення після аварії на «Фукусіма 1». Учені НАМН України обмінюються досвідом і співпрацюють з ученими Японії, Південної Кореї та ін.

Основним завданням у цій галузі є збільшення обсягів стажування молодих учених у провідних закордонних наукових центрах, тривалість такого стажування слід збільшити до одного року. Необхідно активізувати участь учених НАМН України в програмах і проектах Єврокомісії, у тому числі в програмі «Горизонт-2020». Результати міжнародної співпраці мають важливе значення для розвитку медичної науки в Україні (*Доктрина державної політики щодо розвитку медичної науки в Україні // Національна академія медичних наук України (<http://goo.gl/oANL1K>). – 2015. – 25.06*).